

UOT 372.016:159.9(075.8).

PSIXOLOGİYA FƏNNİNİN TƏDRİSİNƏ KREATİV YANAŞMANIN ÇƏTİNLİKLƏRİ VƏ ONLARIN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI

Reyhan Rəşid qızı Nəsirova

Bakı Dövlət Universitetinin

fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı

ORCID: 0009-0005-8490-3710

E-mail: reyhanrustemova98@gmail.com

Açar sözlər: *kreativ inkişaf, ali məktəblər, psixologiya tədrisi, təlim prosesinə kreativ yanaşma çətinlikləri, strategiya.*

Ключевые слова: *креативности развитие, высшие школы, преподавание психологии, креативность подход к процессу обучения, трудности, стратегии.*

Key words: *creative development, higher schools, teaching psychology, difficulties of a creative approach to the learning process, strategy.*

Elmi texniki tərəqqinin yüksək intellektə malik kreativ insanlar tərəfindən idarə olunduğu indiki dövrdə alimləri insanların kreativ inkişafı ilə bağlı problemlər narahat edir. Kreativ şəxsiyyətin inkişafı mürəkkəb və çox şaxəlidir. Bu mövzu, psixoloqların müəllimlərin, alimlərin maraq dairəsinə daxildir. Dövlətin və təhsil sisteminin inkişafı ilə birlikdə kreativ şəxsiyyətin inkişafına ehtiyac sərəncamlarda, təhsil və tərbiyənin əsas konsepsiyalarında bəyan edilmişdir. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda qeyd olunmuşdur ki, təhsilin əsas məqsədi “geniş dünyagörüşünə malik olan, təşəbbüsləri və yenilikləri qiymətləndirməyi bacaran, nəzəri və praktik biliklərə yiyələnən, müasir təfəkkürlü və rəqabət qabiliyyətli mütəxəssiskadrlar hazırlamaqdır”. (1) Bu maddəyə əsasən tələblərin reallaşdırılması bir neçə istiqamətdə fəaliyyətlərin təhlilini və təşkilini nəzərdə tutur. Onlardan ən önəmlisi isə pedaqoji kadr hazırlığı ilə məşğul olan ali təhsil müəssisələrinin keyfiyyət göstəricilərinin müəyyənəndirilməsi və həmin məlumatlara əsasən pedaqoji fəaliyyətin tənzimlənməsidir.

Ali təhsil müəssisələrinin professor-müəllim və tələbələrinin qarşısında duran bir çox problem mövcuddur. Bu məqalədə müzakirə olunanlardan biri psixologiya fənninin tədrisində müəllimlər və tələbələr arasında kreativliyin inkişafını stimullaşdıran kreativ inkişafın zəruriliyi və bu prosesdə qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması ilə bağlıdır. Bu, müəllimlərin peşəkar hazırlığının üstünlük təşkil edən modellərinin hələ də kreativliyin inkişafı üçün təhsil imkanlarının çox məhdud olduğu bir mədəniyyətdə dərin kök saldığını nəzərə alsaq, xüsusilə aktualdır. Fəal öyrənməni təmin edən və tələbələri digər bacarıqlarla birlikdə kreativlikdən istifadə etməyə sövq edən təlim mühitinin yaradılması bir çox universitet müəllimləri üçün əsas problemlərdən biridir. Bundan əlavə, psixologiya fənninin tədrisi üçün kreativ inkişaf proqramları praktiki olaraq mövcud deyil.

Təlim prosesində kreativlik tələbələrə fərsətlərdən daha yaxşı istifadə etməyə, həmçinin şəxsi və peşəkar fəaliyyətlərində qarşıya çıxan çətinliklərə daha məhsuldar cavab verməyə kömək edir. Kreativliyin tələbələr və onların şəxsi nailiyyətləri, eləcə də cəmiyyət üçün faydalarının olmasına baxmayaraq, hələ də kreativliyin inkişafı təhsildə prioritet deyil. Məsələn,

Cropley tədqiqatları zamanı belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, Avstraliya universitetləri tələbələrə yeni vəziyyətlərlə üzləşmək, gözlənilməz problemlərin öhdəsindən gəlmək və effektiv strategiyaları mənimsəmək üçün lazımi təlimi təmin etməyiblər. (2)

Psixologiya fənninin tədrisində tələbələrdə kreativliyin inkişafı ilə bağlı çətinliklər Freyer, Lima, Alencar, Gilford və başqaları tərəfindən araşdırılmışdır. Freyer 90 müəllimin elektron poçt sorğusuna verdiyi cavabları təhlil edərək qeyd etmişdir ki, həddən artıq iş yükü, kifayət qədər vaxtın olmaması və resursların qeyri-kafi olması təlimdə kreativliyin inkişafı üçün əsas problemlərdəndir. Alencar və Fleith universitet müəllimlərinin psixologiya qruplarında tələbələrin kreativliyinin inkişafı ilə bağlı əsas maneələr haqqında təsəvvürlərini araşdırmışlar. Nəticələr öyrənmə çətinliyi olan tələbələr, tədris olunan məzmunu marağın olmaması, qrupdakı tələbələrin psixoloji vəziyyəti, həmçinin müəllimlərin öz həmkarları ilə tədris strategiyaları haqqında müzakirə və fikir mübadiləsi imkanlarının az olması əsas problemlər sırasında idi. (3, s.125)

Psixologiya fənninin tədrisi prosesində kreativliyin əhəmiyyəti ali təhsil kontekstində geniş qiymətləndirilməmişdir, çünki ali təhsil müəssisələri tənqidi düşüncəyə daha çox dəyər verir. Tələbələrin müəllimlər tərəfindən çox vaxt kreativ olması gözlənilsə də, psixologiya fənninin tədrisi zamanı kreativlik xüsusi bir mövzu kimi nadir hallarda tədris olunur. Bundan əlavə, bir çox universitet müəllimlərinin tədrisə kreativ yanaşma haqqında məhdud bilikləri diqqət çəkir, çünki onlar da təhsil mühitində kreativliyi necə inkişaf etdirmək barədə ədəbiyyatla tanış deyillər. (4, s.302)

Psixologiya fənninin tədrisinə kreativ yanaşmanı asanlaşdırmaq və qarşıya çıxan problemləri aradan qaldırmaq üçün akademik inkişafın ənənəvi formaları ilə məhdudlaşmayan institutional mədəniyyətin təbliği zəruridir. Tələbələrin kreativlik potensialının inkişafında müəllimlərin mühüm rolu olduğuna görə, onların inkişafında da kreativlik mühüm yer tutmalıdır. Həmçinin müəllimlərin, təlim prosesində tələbələrin kreativliyini inkişaf etdirmək üçün istifadə edə biləcək pedaqoji təcrübəyə, eləcə də kreativ inkişafa təsir edə biləcək müxtəlif amillər haqqında məlumat əldə etmək imkanı olmalıdır. Belə ki, psixologiya fənninin tədrisində bir sıra amillərin nəzərə alınması kreativliyin inkişafına müsbət təsir göstərir. Qeyd olunan amillər aşağıdakılardan ibarətdir. (5, s.183)

1. Kreativliyin inkişafına təsir göstərən əsas psixoloji amillərdən biri assosiativ düşünmək bacarığıdır. Bu proses müxtəlif ideyaları, konsepsiyaları və obrazları birləşdirmək bacarığından ibarətdir ki, nəticədə yeni, orijinal həllər və konsepsiyalar yaranır. Assosiativ düşüncə ənənəvi düşüncənin sərhədlərini genişləndirməyə və problemlərin həllinə qeyri-standart yanaşmalar tapmağa imkan verir. Assosiativ təfəkkürün mühüm komponenti müxtəlif hadisələr və obyektlər arasında əlaqə və asılıqları görməyə imkan verən analogiya, müqayisə və metafora bacarığıdır.

2. Kreativliyin inkişafına təsir edən psixoloji amillərdən biri də çevik düşünmək bacarığıdır. Bu o deməkdir ki, insan problemin müxtəlif aspektlərini nəzərdən keçirməyi, qeyri-ənənəvi həll yollarını axtarmağı və stereotip yanaşmalardan imtina etməyi bacarır. Çevik düşüncə psixoloji texnika və təlimin köməyi ilə inkişaf etdirilə bilən uyğun bir ruh vəziyyəti tələb edir.

3. Kreativliyin inkişafına təsir edən digər bir amil intuisiya və daxili həssaslığın inkişafıdır. Bu, şüurlu ağıl üçün həmişə mövcud olmayan duyğuları, əhval-ruhiyyələri və məlumatları hiss etməyə və ayırmağa kömək edir. İnkişaf etmiş intuisiyanın olması orijinal, qeyri-standart həllər

tapmağa və yeni fikirləri dərk etməyə imkan verən mühüm psixoloji amildir. (6, s.193)

Kreativlik şəxsiyyətin özünü aktualaşdırmasının vacib ehtiyatıdır və bu gün tələbə şəxsiyyətinin sosial dəyişikliklərə uyğunlaşdırılmasının bir növ mexanizmi kimi çıxış edir. Müasir reallığa daxilən uyğunlaşmaq üçün tələbələr təkcə yeni vəziyyətə uyğunlaşmamalı, həm də onu dəyişdirə və eyni zamanda inkişaf edə bilməlidirlər. Bu gün istər bütün tələbələrdə, istərsə də yalnız psixologiya fakültəsinin tələbələri arasında kreativliyin artırılması prosesinə aid olan çox saylı elmi əsərlər mövcuddur. Lakin böyük elmi nailiyyətlərə baxmayaraq, bu gün psixologiya fənninin tədrisi zamanı tələbələrdə kreativliyin inkişafını təkmilləşdirmək üçün aydın metodologiya yoxdur. Kreativ təfəkkürün inkişafına dair proqram və metodikalar hazırlayan alim və pedaqoqlar hesab edirlər ki, kreativ tələbə potensialının əsas komponentlərini aşağıdakılar təşkil edir:

- divergent düşüncə;
- düşüncə və hərəkətlərdə çeviklik;
- zəngin təxəyyül;
- hadisə və faktlara birmənalı olmayan münasibət;
- risklərə hazırlıq;
- düşüncənin sürəti;
- orijinal ideyalar və qeyri-adi fikirlər.

Psixologiya fənninin tədrisinə kreativ yanaşma çətinliklərini aradan qaldırmağın əsas yollarında biri də tələbələrdə kreativliyin inkişafına şərait yaratmağa kömək edəcək strategiyaların müəyyənləşdirilməsidir. Wisdom, Alencar və Cropley universitet müəllimlərinə tələbələrdə kreativliyin inkişafına şərait yaratmağa kömək edəcək aşağıdakı strategiyaları təklif edirlər.

1. Tələbələrdə kreativliyin inkişafını təmin etmək üçün kreativlik xüsusi bir mövzu kimi fənn proqramları və sillabuslara daxil etmək.

2. Tələbələrə yeni və kreativ üsullarla işləmək azadlığına imkan yaratmaq.

3. Tələbələri həvəsləndirmək, onlara seçim imkanı vermək, gözlənilməz vəziyyətlərdə işləmək imkanı yaratmaq.

4. Təlim prosesini planlaşdırmaq.

5. Tələbələrdə kreativliyin inkişafı üçün demokratik münasibətlərə və kreativ şəxsiyyətin imitasiyasına malik mühitin yaradılması.

6. Həm müəllimlər, həm də tələblər üçün kreativ düşüncə və şəxsi inkişafı təmin edən mühitin yaradılması.

7. Tələbələrə səhv etmək və tənqid olunmaq kimi emosional vəziyyətlərdən qurtulmağa kömək etmək. Təlim prosesində istifadə olunan tədris strategiyalarının şaxələndirilməsi və bu prosesdə tələbələrin əvvəlki biliklərinin nəzərə alınması və s. (7, s.151)

Bu strategiyalar psixologiya fənninin tədrisi zamanı tələbələrdə kreativliyin inkişafı və formalaşmasının əsasını tam başa düşməyə və gələcəkdə inteqral struktur və onun yüksəldilməsi alqoritmini formalaşdırmağa imkan verəcəkdir. Eyni zamanda ali təhsil sistemində kreativliyin inkişaf etdirilməsi üçün istifadə olunan texnologiyaların və metodların rolu danılmazdır. Texnologiyaların tətbiqi kreativ təlimin məqsəd və vəzifələri ilə uzlaşdırıldıqda biliyin, təcrübənin paylaşılmasına və daha səmərəli nəticənin əldə olunmasına zəmin yaranır. Prosesin düzgün tənziqlənməsinin təhsil işçilərinin, pedaqoqların ali məktəbdə kreativliyin inkişaf imkanlarını,

kreativ prosesin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi yollarını hərtərəfli və ətraflı araşdırılmasından asılıdır. (8, s.82-91)

Beləliklə, tələbələr real həyata hazırlamaq üçün ali məktəb təlimin elə formasını düşünüb hazırlamalıdır ki, təhsilənlər naməlum vəziyyət və kontekstlərdə problem, risk, mübahisəli fikirlərlə qarşılaşdıqda onların öhdəsindən gəlib, düzgün qərar qəbul etsinlər. Bu məqsədlə universitetlər öyrənənlər üçün müxtəlif həlli yolu olan, bir neçə cavabdan ibarət problemlər təqdim etməli, səhvlərə görə cəza tədbirlərinin görülmədiyi təlim mühiti yaratmalı və ya mövcud olanları uyğunlaşdırmalıdır.

Yekun olaraq bildirməliyik ki, psixologiya fənnin tədrisinə kreativ yanaşma çətinlikləri aradan qaldırılmalı, kreativliyin inkişaf etdirilməsi üçün müxtəlif pedaqoji, psixoloji amillər nəzərə alınmalı və yeni yanaşmalar təqdim edilməlidir.

Problemin aktuallığı. Psixologiya fənninin tədrisi prosesində təhsilənlərdə kreativliyin inkişaf etdirilməsi və bu istiqamətdə qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqalədə müzakirə olunanlardan biri psixologiya fənninin tədrisində müəllimlər və tələbələr arasında kreativliyin inkişafını stimullaşdıran kreativ inkişafın zəruriliyi və bu prosesdə qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması ilə bağlıdır. Bu, müəllimlərin peşəkar hazırlığının üstünlük təşkil edən modellərinin hələ də kreativliyin inkişafı üçün təhsil imkanlarının çox məhdud olduğu bir mədəniyyətdə dərin kök saldığını nəzərə alsaq, tədqiqat problemi olduqca aktualdır.

Problemin elmi yeniliyi. Psixologiya ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrdə kreativliyin inkişaf etdirilməsi strategiyaları və yollarının müəyyənəndirilməsi, bu istiqamətdə müəyyən tövsiyələrin hazırlanması təqdim olunan problemin elmi yeniliyini təşkil edir. Eyni zamanda təlim prosesində kreativliyin inkişafını təmin edən strategiyalar haqqında ətraflı məlumat verilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Əldə olunan nəticələr ali təhsil müəssisələrində kreativliyin inkişaf etdirilməsi və nəticədə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində praktiki əhəmiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat

1. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı. Hüquq ədəbiyyatı. 2009
2. Cropley, A. J. Creativity in education & learning. London: Routledge. 2005
3. Cropley, A. J. Creativity: A social approach. Roeper Review, 28(3), 125-130p. 2006
4. Gilson, L. L. (2008). Why be creative: A review of the practical outcomes associated with creativity at the individual, group, and organizational levels. In J. Zhou & C. E. Shalley (Eds.), Handbook of organizational creativity (pp. 303-322).
5. Wisdom, J. Developing higher education teachers to teach creatively. In N. Jackson, M. Oliver, M. Shaw, & J. Wisdom (Eds.), Developing creativity in higher education (pp. 183).
6. Wisdom, J. Developing higher education teachers to teach creatively. In N. Jackson, M. Oliver, M. Shaw, & J. Wisdom (Eds.), Developing creativity in higher education (pp. 193). 2007
7. Alencar, E. M. L. S. O papel da escola no desenvolvimento do talento criativo [The role of school in the development of the creative talent]. Developing talents and high ability (pp.

151-162). 2007

8. N.Zeynalova. Kreativliyin formalaşmasına təsir göstərən amillər və onların təhlili // Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi xəbərləri, 2021, № 4, s 82-91

P.P. Насирова

**Проблемы креативного подхода к преподаванию
психологии и стратегии их преодоления
Резюме**

Статья исследует проблемы, связанные с креативным подходом к преподаванию психологии, и рассматривает стратегии их решения. Важность креативности в учебном процессе особенно подчеркивается учеными из различных областей. Определены факторы, влияющие на развитие креативности в высших учебных заведениях. Предлагаются стратегии, способствующие развитию креативности у студентов в учебном процессе. Рассматриваются исследования, проведенные в данной области, и систематизируются ключевые компоненты развития креативности у студентов. В заключение статьи подчеркивается необходимость устранения проблем, связанных с креативным подходом к преподаванию психологии, с учетом различных педагогических и психологических факторов, а также внедрения новых подходов для развития креативности.

R.R. Nasirova

**Challenges in a creative approach to teaching psychology
and strategies for overcoming them
Summary**

The article explores the challenges associated with a creative approach to teaching psychology and examines strategies for their resolution. The importance of creativity in the teaching process is particularly emphasized by scholars from various fields. The factors influencing the development of creativity in higher education institutions are outlined. Strategies that can help foster creativity among students in the teaching process are proposed. Research conducted in this field is reviewed and the key components of creativity development in students are systematically classified. The article concludes that the challenges of a creative approach to teaching psychology must be addressed, taking into account various pedagogical and psychological factors, and introducing new approaches to foster creativity.

Redaksiyaya daxil olub: 05.02.2025